

Jera Oman (ORCID 0009-0006-2659-6166)

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Slovenija

jera.oman@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.3986/16.1.09>

PRIMERJAVA GLAGOLA BITI V SLOVENŠČINI IN RUŠČINI

V prispevku je obravnavan glagol *biti* v slovenščini in ruščini, in sicer z vidika njihovih pomensko-skladenjskih zmožnosti. Glede na sorodnost obeh jezikov je pričakovati, da bo raba glagola *biti* v slovenščini in *быть* v ruščini podobna. Raziskava je zato osredotočena na iskanje podobnosti pa tudi razlik, ki so posledica drugačnih jezikovnih zakonitosti. Glagol je v obeh jezikih večpomenski in se uresničuje v treh glavnih vlogah; nastopa lahko kot polnopomenski glagol, opravlja vlogo slovnične vezi ali pa je sestavina zložene glagolske oblike, vse to pa prispeva k njegovi razširjenosti tako v slovenščini kot v ruščini. V prispevku je predstavljen pomenski opis glagolov *biti* in *быть* na primeru prevajanja nekaterih konstrukcij iz ruščine v slovenščino, skladenjsko-pomenski preplet med glagolom *biti* in glagolom *imeti* ter vloga slovnične vezi, ki jo opravlja glagol *biti*, s poudarkom na vprašanju ničte vezi v ruščini.

KLJUČNE BESEDE: glagol biti, slovanski jeziki, pomenoslovje, skladnja, vez

This article explores the verb *biti* in Slovenian and Russian languages from the perspective of their semantic and syntactic characteristics. In light of the connectedness of the two languages, it is reasonable to expect that the use of the verb *biti* in Slovenian and *быть* in Russian is similar. With regard to that, the study is focused on the search for similarities and differences resulting from different linguistic norms. The verb is multidimensional in both languages and as such, acts in three cardinal capacities; as a full verb, as a grammatical conjunction or as an element of a compound form. This multidimensionality advances its widespread use in Slovenian and Russian languages. The semantic account of the verbs *biti* and *быть* presented in this article is based on the example of translating certain constructions from Russian to Slovenian language and the syntactic and semantic intertwining of the verbs *biti* and *imeti*. The account also analyses the role of a conjunction as exercised by the verb *biti*, with particular attention dedicated to the issue of zero copula in Russian language.

KEY WORDS: verb biti, Slavic languages, semantics, syntax, copula

UVOD

Glagol¹ *biti* (tako kot tudi glagola *delati* in *imeti*) sodi v skupino t. i. primarnih glagolov ali glagolskih primitivov. Zanje je značilno, da je njihovo vezljivostno polje načeloma hkrati tudi baza za vse ostale glagole (Žele 2001: 138). A. Vidovič Muha glagolske primitive v sistemu uvrščevalnih pomenskih sestavin (UPS) postavlja povsem na vrh pomenske piramide. UPS na vrhu piramide je tista, ki s svojimi kategorialnimi pomenskimi sestavinami določa vse druge UPS. Vrh pomenske piramide je lahko zaimek (pronomeni) ali primitiv (proverb). Zanje velja, da se kot podpomenka ne morejo pojavljati, saj nastopajo le kot zadnja, najvišja, najsplošnejša nadpomenka. Glagol *biti* (z ostalimi glagolskimi primitivi) je pomensko najširši in pokriva celotno največje pomensko polje (Vidovič Muha 2013: 68). *Biti* je pomensko najbolj posplošujoč glagol, ki ga ni mogoče uvrstiti v širše pomensko polje. Žele (2011: 138) glagolski primitiv *biti* s širokim pomenskim poljem 'bivanje, obstajanje' skupaj še s primarnim glagolom *imeti* s pomenskim poljem 'razmerja, odnosi' označuje kot nadpomenko za vse temeljne glagole stanja. Tako torej *biti* pokriva stanje pa tudi netvorne procese/dogajanja/dejanja.²

Najbolj celovito je glagol *biti* predstavil Toporišič (1980) v svojem članku *O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu biti)*, ki vključuje vidik strukturalnega pomenoslovja. Prispevek je služil kot kritika slovarskega sestavka za glagol *biti* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika I* (1970). V njej je avtor predstavil izčrpno obravnavo glagola, ob pregledu pomenov je zagovarjal strukturalno določanje pomenov, pri čemer naj bi posamezen pomen potrjevala sama jezikovna struktura, ne pa kakršne koli druge vanjo vnesene prvine. Pomene je preverjal s pomočjo sopomenskega izrazja (če to obstaja), s čimer je želel ugotoviti tudi pravilnost ustrezne uvrstitve ponazoritev oz. zgledov za posamezne pomene. Članek natančno predstavlja glagol *biti*, na kar smo se oprli v tem prispevku, ob strani pa smo pustili Toporišičevo kritiko, ki odpira vprašanja, povezana s konceptom SSKJ.

¹ Prispevek je nastal na osnovi magistrskega dela z naslovom Skladenjsko-pomenske zmožnosti glagola BITI v slovensščini in ruščini (2021).

² Glagol *biti* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja je z vidika skladenjsko-pomenskih ter oblikoslovnih značilnosti obravnavala Majda Merše (2017). Avtorica ugotavlja, da je glagol *biti* zaradi svoje dvojne funkcionalnosti (lahko nastopa kot polnopomenski in kot pomožni glagol) najpogosteje rabljeni glagol v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja (Merše 2017: 211).

Slovarski sestavek za glagol *biti* je v SSKJ2³ razdeljen na pet odstavkov, označenih z rimskimi številkami: **I.** ‘v osebni rabi’, **II.** ‘v brezosebni rabi ali brezosebno v pomenih kakor pod I.’, **III.** ‘v osebni ali brezosebni rabi, navadno s prislovno rabljenim samostalnikom v pomenih kakor pod I.’, **IV.** ‘eliptično navadno za poživitev pripovedi’, **V.** ‘kot pomožni glagol, z opisnim ali trpnim deležnikom za tvorbo časov, naklonov ali načinov’.

Toporišič je pri **I.** razdelku menil, da slovarskemu sestavku v razlagi primanjkuje splošna stopnja sopomenk, zato sam predlaga: obstajati (namesto izraza navzočnost), nahajati se (namesto ‘izraža navzočnost v prostoru in času’), (imeti), dogajati se (tu ima slovar deloma zgoditi se; Toporišič opozori na zgled omenjena nesreča je bila včeraj, s stransko razlago se je zgodila). Kjer predlagani izrazi niso variantna sredstva,⁴ je zanje smiselno odpreti poseben pomen, in sicer Toporišič predlaga: I. 1. a) obstajati, b) obstajati/živeti, 2. a) nahajati se, b) nahajati se/imeti, c) nahajati se/stati, č) nahajati se/živeti, bivati, d) nahajati se/udeležiti se, e) nahajati se/biti pri (pregledu), 3. dogajati se. Pomene obstajati, nahajati se, imeti družijo skupna oblikovna lastnost: ob zanikanem glagolu *biti* se nosilec stanja ali poteka iz osebkevega imenovalnika prestavi v rodilnik smiselnega osebka (npr. *Ali je kak izhod? – Ali ni nobenega izhoda?, Tukaj je jama – Tukaj ni jame, Tedaj je bila vojna – Tedaj ni bilo vojne*). Toporišič poudarja, da nam prehod osebka iz imenovalnika v rodilnik ob zanikanem glagolu pomaga preverjati predmetnopomensko vlogo glagola *biti* v primerjavi s slovnično, ki prestavljanja v rodilnik ne pozna.⁵ *Mož je poštenjak – Mož ni poštenjak* (Toporišič 1980: 152–154).

³ Geselski sestavek za glagol *biti* se v drugi izdaji slovarja (glede na prvo) sicer ni bistveno spremenil.

⁴ Toporišič ugotavlja, kdaj in kako jih zaznamuje t. i. količek ali dva količka, s katerim(a) »v okviru večjih istopomenskih odstavkov skušamo sopomensko izraziti tudi pomenske premike« (1980: 151). Gre za dve poševni črti pred razlago (/), ki uvajata podpomen, in eno poševno črto (/), ki loči pomenske odtenke, stalne zveze in stilizme (Uvod v SSKJ).

⁵ Ob pregledu zgledov je Toporišič ugotovil, da je samo primer *meso je brez kosti* tak, da osebkevo imenovalnik lahko prestavimo v rodilnik in se pomen pri tem spremeni: *meso ni brez kosti* ‘ima kosti’, *ni mesa brez kosti* ‘ne obstaja meso brez kosti’ (155).

POMENI GLAGOLA *BITI* V SLOVENŠČINI IN RUŠČINI

Predstavitev pomenskega polja za glagol *biti* ~ *быть* se opira na njun geselski članek v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ2) ter v Aktivnem slovarju ruskega jezika⁶ (v nadaljevanju AS) (ur. Jurij D. Apresjan).

AS ima pri glagolu *быть* šestnajst pomenskih kategorij, iz njih pa je mogoče izluščiti šest glavnih z njihovimi podpomeni: **БЫТЬ 1.1** ‘являться’ sln. ‘biti (vezno)’, **БЫТЬ 1.2** ‘быть тождественным’ sln. ‘biti istoveten’, **БЫТЬ 2.1** ‘находиться’ sln. ‘nahajati se’, **БЫТЬ 2.2** ‘прибывать куда-л.’ sln. ‘prihajati kam’, **БЫТЬ 3.1** ‘иметься’ sln. ‘imeti’, **БЫТЬ 3.2** ‘иметь возраст’ sln. ‘biti (star koliko)’, **БЫТЬ 4.1** ‘существовать’ sln. ‘obstajati’, **БЫТЬ 4.2** ‘наступить’ [о времени суток] sln. ‘nastopiti (čas dneva)’, **БЫТЬ 4.3** ‘иметь место, состояться’ [о событии, мероприятии] sln. ‘dogajati se’ (dogodek, prireditev), **БЫТЬ 4.4** ‘происходить, случаться’ sln. ‘dogajati se’, **БЫТЬ 5.1** ‘уверенность в неизбежности события’ sln. ‘prepričanost o neizbežnosti dogodka’, **БЫТЬ 5.2** ‘уверенность в неизбежности плохого’ sln. ‘prepričanost o neizbežnosti slabega’, **БЫТЬ 5.3** ‘надо прекратить ситуацию’ sln. ‘treba je končati situacijo’, **БЫТЬ 5.4** ‘надо прекратить действие’ sln. ‘treba je končati dejanje’, **БЫТЬ 6.1** в составе формы БУД sln. del oblike prihodnjega časa nekega glagola, **БЫТЬ 6.2** в составе формы СТРАД sln. del oblike trpnega deležnika.

Razporeditev pomenov je obrazložena v konceptu Aktivnega slovarja ruskega jezika (*Перспектив активного словаря русского языка*, ur. Apresjan). Osnovni pomen (zato na prvem mestu), ki je pripisan glagolu *быть*, je vezni (*быть* 1.1). Kot podpomen je podan še vezni pomen enakosti oz. identifikacije (*быть* 1.2). Drugi pomen združuje lokativne pomene, najprej lokativni pomen ‘nahajati se’ (*быть* 2.1) in razširitev s ‘prispeti’, ‘začeti nekje bivati’ (*быть* 2.2). Lokativni pomeni sledijo veznim zaradi posebne povezanosti teh dveh pomenov, ki v ruščini obstaja še pri nekaterih drugih glagolih npr. *стать мастером спорта – стать у стены* (sln. *postati športni prvak – stati pri steni*).

⁶ Glagol v navedenih slovarjih ni obravnavan enakovredno, ker imamo opraviti z dvema različnima tipoma slovarjev. SSKJ2 je splošnorazlagalni enojezični slovar srednjega obsega, vsebuje približno sto tisoč gesel in predstavlja opis jezika druge polovice 20. stoletja. AS pa vključuje samo besede, ki jih naravni govorniki ruščine uporabljajo najpogosteje (zato jih je precej manj kot v SSKJ2; le nekaj tisoč). Vsako geslo dopušča natančnejšo obdelavo, geslo za glagol *biti* je sploh eno od obsežnejših. Vira sta torej neenakovredna, se je pa med raziskavo izkazalo, da sta za izbrana jezika najbolj informativna, saj oba ponujata celovito predstavitev glagola v obeh jezikih, ponazarjata njune skladenjsko-pomenske zmožnosti ter primere rabe.

Med veznimi in lokativnimi pomeni obstaja izrazita pomenska bližina. V nekaterih primerih imajo lahko glagoli z osnovnim lokativnim pomenom tudi vezni pomen, npr. *находиться в столице – находиться под наблюдением врачей* (sln. *nahajati se v prestolnici – biti pod zdravniškim nadzorom*). Avtorji slovarja menijo, da je pod tretji pomen smiselno uvrstiti pomene posedovanja (*быть* 3.1–*быть* 3.3), ki se pomensko tudi približujejo veznim, npr. *Она обладала умом и красотой – Она была умна и красива* (sln. *Bila je pametna in lepa*). Tem pomenom, zadnji z leksikalnimi pomeni glagola kot vezi, sledijo pomeni obstoja (*быть* 4.1–*быть* 4.4). Pod petim pomenom so predstavljeni modalni pomeni glagola (*быть* 5.1–*быть* 5.3), šesti pomen pa združuje dva slovnična pomena.

быть 1.1 ‘являться’: Мой отец был архитектором. (sln. Moj oče je bil arhitekt.)

Prvi pomen AS ustreza 3. pomenu v SSKJ2 ‘izraža lastnost ali stanje osebk’, in sicer pod a) s pregibno besedo: mož je poštenjak, prijatelj je učitelj; otrok je bolan, nadarjen; pšenica še ni zrela; knjiga je moja; klobuk je očetov; ura bo tri / dolžen mu je veliko vsoto; njegov načrt je bil, da bi napadli; on je odgovoren za tovariše; uspehi so rezultat trdega dela / zdaj je čas, da poveste svoje mnenje; ni bila moja dolžnost, naloga popravljati napake.

быть 1.2 ‘быть тождественным’: Это был Иван. (sln. To je bil Ivan.)

V SSKJ2 ustreznico najdemo pod 3. pomenom ‘izraža lastnost ali stanje osebk’ kot podpomen d) s primerjavo // ‘izraža istost, enakost’: dvakrat dve je štiri; ena in ena je dve; evro je sto centov; kolikokrat je dve v osem / pedagogika je nauk o vzgoji / pride jutri, to je v torek. V AS je primer Сколько будет два плюс два? (prihodnjik 3. osebe ednine) sln. Koliko je dva plus dva? uvrščen pod prvi pomen, torej 1.1 ‘являться’, z razlago, da ima v odgovoru na to vprašanje pomen sedanjika, pri čemer se pomen glagola pomakne v smer ‘biti ekvivalenten ali enak’.

быть 2.1 ‘находиться’: Дети были на озере. (sln. Otroci so bili na (pri) jezeru.)

V SSKJ2 je to 2. pomen ‘izraža navzočnost v prostoru ali času’: tukaj je jama, v kateri je raslo drevo; hiša je sredi polja; drva so na dvorišču; v

vsakem človeku je kaj dobrega; v knjigi so napake; v vodi je kisik; za gozdom je travnik ... pa tudi proslava bo v nedeljo. Toporišič (1980: 153) govori o sopomenki ‘nahajati se’. V AS pod tem pomenom ni časovne dimenzije oz. t. i. ‘navzočnosti v času’.

БЫТЬ 2.2 ‘прибывать куда-л.’: Он сегодня непременно будет < уже был в два часа>. (sln. Danes zagotovo pride <je že bil ob dveh>.)

Pomen je omejen na sopomenko ‘prispeti’, povezuje se tako s prostorom kot časom. Slovar AS navaja, da se pogosto pojavlja ob členkih še in že (еще, уже). Ob pregledu možnih rešitev v SSKJ2 omenjenega ni mogoče najti. Primer, ki bi ustrezal, je v II. razdelku pod a) očeta še ni, kar je mogoče razumeti kot oče še ni prišel/prispel. Vendar drugi primeri, navedeni v nadaljevanju: jutri ne bo šole; pri tej hiši ni miru; ni ga človeka, ki bi mi pomagal, ne ustrezajo pomenu, kot ga opredeljuje AS.

БЫТЬ 3.1 ‘иметься’: У него была прекрасная библиотека. (sln. Imel je čudovito knjižnico.)⁷

V SSKJ2 ustreznico najdemo pod 3. pomenom ‘izraža lastnost ali stanje osebk’, in sicer pod a) s pregibno besedo knjiga je moja, klobuk je očetov; pa tudi pod c) s predložno besedo meso je brez kosti (meso nima kosti), biti brez denarja ne imeti ga, brez težav.

БЫТЬ 3.2 ‘иметь возраст’: Ему было двадцать лет. (sln. Star je bil dvajset let.)⁸

V SSKJ2 v II. razdelku pod b) s smiselnim osebkom v odvisnem sklonu njej je bilo dvajset let bila je stara. V slovenščini se raba tovrstnih konstrukcij z glagolom *biti* v pomenu ‘starost’ zdi najpogostejša za preteklik, čeprav morda nekoliko arhaična (bilo mu je pet mesecev) – česar SSKJ2 sicer ne potrjuje, precej vprašljiva pa za prihodnjik (februarja mu bo eno leto) ter za sedanjik (tri leta so mu).

⁷ Poved bi v slovenščino najverjetneje prevedli z glagolom *imeti*, lahko pa bi jo preoblikovali tudi v: *V njegovi lasti je bila čudovita knjižnica.*

⁸ *Bilo mu je dvajset let.*

быть 4.1 ‘существовать’: Есть еще добрые люди на свете! (sln. Še so na svetu dobri ljudje!)

SSKJ2 pomen obstajanja opredeljuje 1. ‘izraža materialno ali duhovno navzočnost v stvarnosti’: še so stvari, ki jih ne poznamo; ali je kak izhod? red mora biti, poudarjeno sò znamenja, da se obrača na boljše, bolnik ne bo več dolgo; v pravljicah bil je kralj, ki je imel tri sinove. Če primerjamo zglede, ki so podani v obeh slovarjih, bi pod 1. pomen v SSKJ2 sodila primera: Есть еще добрые люди на свете! (sln. Še so na svetu dobri ljudje!) in Есть разные теории на этот счет (sln. Na to temo so različne teorije). Primeri, kot so npr.: В Архангельской и Вологодской областях будут грозы (sln. V Arhangelski in Vologdski oblasti bodo nevihte); Осенью было много свадеб (sln. Jeseni je bilo veliko porok), На Курилах есть горячие источники (sln. Na Kurilskem otočju so termalni vrelni) (AS), pa bi se uvrstili pod drugi pomen v SSKJ2 ‘izraža navzočnost v prostoru in času’. Toporišič (1980: 153, 154) za ta pomen predlaga sopomenki ‘nahajati se’ in ‘dogajati se’. V primerih V Arhangelski in Vologdski oblasti bodo nevihte ter Jeseni je bilo veliko porok gre za vprašanje dogajanja, ki bi ga bilo mogoče opredeliti kot nekakšen podtip obstoja.

быть 4.2 ‘наступить’ [о времени суток]: Было пять часов. (sln. Ura je bila pet.)

V SSKJ2 najdemo zgled pod 3. pomenom ‘izraža lastnost ali stanje osebk’, a) ura bo tri in pa v II. razdelku pod e) s prislovno rabljenim izrazom v povedku: skoraj bo poldne.

быть 4.3 ‘иметь место, состояться’ [о событии, мероприятии]: Был дождь; Была воздушная тревога; Обед был в два часа. (sln. Deževalo je; Bila je grožnja zračnega napada; Kosilo je bilo ob dveh.)

V SSKJ2 so to primeri pod 2. pomenom ‘izraža navzočnost v prostoru in času’, in sicer tisti, ki jih Toporišič (1980: 154) označuje s sopomenko ‘dogajati se’: tedaj je bila vojna, v Kamniku je bil semenj; proslava bo v nedeljo / omenjena nesreča je bila včeraj se je zgodila; to je bilo lani.

быть 4.4 ‘происходить, случаться’: С ним несчастье; Что с тобой? (sln. Nesrečo ima (nesrečen je); Kaj je s tabo?)

V SSKJ2 (II. razdelek) pod b) s smiselnim osebkom v odvisnem sklonu: z njim je slabo ter s kvalifikatorjem ekspresivno kaj bo s teboj se bo zgodilo.

БЫТЬ 5.1 ‘уверенность в неизбежности события’: Быть грозе. (sln. Nevihta bo.)

Za konstrukcijo je značilno, da nedoločnik glagola БЫТЬ stoji v prepoziciji samostalnika v dajalniku, slovar jo označuje s kvalifikatorjema уходящ. (izginja) ali книжн. (knjižno). Pomen je ‘prepričanost o neizbežnosti nekega dogodka’ (AS).

БЫТЬ 5.2 ‘уверенность в неизбежности плохого’: Нам теперь крышка. (sln. Konec je z nami (Po nas je).)

V tem primeru gre za pomen ‘prepričanost o neizbežnosti česa slabega’. V SSKJ2 pomen najdemo v t. i. frazeološkem gnezdu s kvalifikatorjem ekspresivno, po njem je ‘izgubljen je, mrtev je’.

БЫТЬ 5.3 ‘надо прекратить ситуацию’: Будет с тебя. (sln. Dovolj je (Dovolj imaš).)

Konstrukcija obstaja samo v 3. osebi ednine prihodnjika in izginja, označuje pa pomen ‘treba je končati situacijo’ (AS).

БЫТЬ 5.4 ‘надо прекратить действие’: Будет тебе плакать. (sln. Dovolj je jokanja.)

Konstrukcija obstaja samo v 3. osebi ednine prihodnjika, v pomenu ‘treba je končati dejanje’, lahko gre za govorno ali fizično dejanje, vedenje ali stanje (AS).

БЫТЬ 6.1 в составе формы БУД: Не буду вам мешать; Чай будешь? (sln. Ne bom vas motil; Boš čaj?)

Glagol *biti* nastopa kot del oblike prihodnjika. Gre za pomožni glagol, ki s svojimi osebnimi prihodnjiškimi oblikami skupaj s polnopomenskim glagolom v nedoločniku nedovršnega vida tvori analitično obliko prihodnjega časa tega polnopomenskega glagola, npr. Я буду работать (sln. Delal bom). V pogovornem jeziku glagol nastopa skupaj s samostalniki (v 4. sklonu) v pomenu

hrane, pijače, cigaret ipd. in označuje željo ali namero človeka to uporabiti (zaužiti): Кофе <хлеб с ветчиной> будешь? = Будешь пить кофе <есть хлеб с ветчиной> ? (sln. Boš kavo <kruh s šunko>? = Boš pil kavo <jedel kruh s šunko?>); Что будешь на завтрак? (sln. Kaj boš za zajtrk?) (AS). V SSKJ2 so taki primeri pod IV. razdelkom eliptično, navadno za poživitev pripovedi a) vsak en kozarček ga bova. V teh primerih v obeh jezikih opažamo elipso glagolov jesti in piti.

БЫТЬ 6.2 в составе формы СТРАД: Проект был <будет> закончен в декабре. (sln. Projekt je bil <bo> končan decembra.)

Glagol kot del trpnega deležnika – pomožni glagol, ki skupaj s poln-pomenskim glagolom v dovršnem trpnem deležniku preteklega časa tvori analitične oblike trpnega načina tega glagola, npr. Работа начата только что (sln. Delo je ravno začeto) (AS). SSKJ2 v V. razdelku obravnava glagol *biti* kot pomožni glagol, z opisnim ali trpnim deležnikom za tvorbo časov, naklonov ali načinov: bo delal, je delal, je bil izdelal; bi delal, bi bil delal; je izdelan / v ekspresivni rabi stoji pomožni glagol tudi na začetku stavka sem si kar mislil, da je nekaj narobe.

VEZNA VLOGA GLAGOLA

V slovenščini ima glagol *biti* lahko poln-pomensko vlogo ali pa zgolj slovnično oz. vezno. Toporišič v *Slovenski slovnici* (2004: 588, 589) te glagole ločuje glede na njihovo sporočilno oz. obvestilno samozadostnost; merilo je možnost razstavljanja na dve enoti in presojanje predmetnopomenskih ali pomožnih glagolov, npr. *hoditi bos* – *hoditi* + *biti bos*; *vrniti se kot zmagovalec* – *vrniti se* + *biti zmagovalec* (kot primer predmetnopomenskih) ter *biti star* (primer pomožnega glagola). Zadnje zveze ni mogoče razstaviti, ker ne bi bila več sporočilno samozadostna; v primeru razstavitve bi glagol dobil drugačen pomen, npr. ‘obstajanja, nahajanja, dogajanja’, kar ne ustreza pomenu zveze *biti star*. V prvem primeru gre za zvezo predmetnopomenskega glagola in povedkovega prilastka, v drugem pa za pomožni ali vezni glagol s povedkovim določilom. Teh zvez ne moremo razstaviti tako, da dobimo dve pomensko samozadostni enoti. Glavni pomožni glagol v slovenščini je ravno *biti*, čeprav ob njem obstajajo še drugi (npr. nevezavna *ostati*, *postati*, vezavni *imeti*).

Svoj sestavek o glagolu *biti* tako Toporišič deli na dva dela. V I. je predstavljen kot polnopomenski glagol, v II. pa kot vez s povedkovim določilom: a) v dvodelnih stavkih in b) v enodelnih stavkih (1980: 163,164).

Tudi glagolu *быть* v ruščini lahko pripišemo različne vloge. Asya Pereltsvaig (2007: 4) (po Chvany) glagol deli v dva sintaktična tipa; prvi je glagol *biti* s t. i. eksistencialno vlogo, drugi pa glagol *biti* kot vez. Navaja kriterije za ločevanje med obema tipoma: Pri prvem tipu se stavčna negacija izraža z *нет*: *Его нет дома* (*Ni ga doma*), pri drugem (*biti* v vlogi kopule) pa z *не* + *быть*: *Он не был писателем* (*Ni bil pisatelj*). Sklon osebkov v zanikani konstrukciji pri prvem tipu je roditelj, pri drugem pa imenovalnik. Kadar glagol *быть* nastopa v vlogi vezi, dovoljuje zamenjavo glagola tako, da osebek konstrukcije z glagolom *быть* postane predmet nove konstrukcije *Я считаю Ваню гением* (*Vanja se mi zdi genij*); kopula dovoljuje tudi zamenjavo glagola tako, da osebek nove konstrukcije ostaja enak stari *Ваня кажется нерыхой* (*Vanja je videti malomaren*); v prvem sintaktičnem tipu glagol *biti* tega ne dopušča. Iz bivanjskega glagola *biti* je mogoče tvoriti izpeljanke, npr. *бытие* (*obstoj*), lahko pa mu poiščemo tudi sinonim, ki je sintaktično ustrezen, npr. *существовать* (*obstajati*). Glagol *biti* v vlogi vezi ne dopušča ničesar od tega.

V ruščini obstaja poseben pojav opuščanja slovnične vezi, imenovan ničta vez (*нулевая связка*),⁹ ki je poseben podtip vezi oz. veznih elementov. A. B. Letučij (2018) ga opisuje kot pojav, pri katerem v povedi glagol ni izražen, na mestu povedka pa se lahko pojavlja t. i. neglagolska skupina, torej samostalniška beseda (*Серёжа — студент*, sln. *Serjoža je študent*), pridevniška beseda (*Ты уже не молод*, sln. *Nisi več mlad*; *Она красивая*, sln. *Ona je lepa*), prislov (*Концерт — завтра*, sln. *Koncert je jutri*), predikativ (*Мне холодно*, sln. *Zebe me*). Konstrukcije lahko vsebujejo kanonični osebek (*Иван — студент*, sln. *Ivan je študent*) ali pa so brez osebkov (*Здесь интересно*, sln. *Tukaj je zanimivo*). Izraz ničta vez se uporablja predvsem takrat, ko se ničta oblika povedka s spremembo časa in naklona zamenja z neničto obliko. V ruščini ničta vez zapolnjuje povedni naklon glagola *быть* v sedanjiku. Pri tem ne gre za primer elipse, saj ničta vez ne nadomešča opuščene prvine, izražene v predhodnem ali sledečem odlomku besedila. Pogoji, ki morajo biti izpolnjeni, da lahko govorimo o ničti vezi: (v povedi) glagol ni izražen, predstavljeno je

⁹ Vez se v ruščini, če ne gre za poudarek, v sedanjiku ne izraža.

realno stanje, ki se dogaja v sedanjem času (zajema tudi trenutek ubeseditve dejstva), v vseh drugih časih in naklonih je glagol *быть* izražen (obstaja nekaj konstrukcij, ki temu pogoju ne ustrezajo, vendar se v skupino vključujejo zaradi semantične podobnosti standardnim konstrukcijam). Ničta vez je v ruščini prisotna samo v sedanjiku povednega naklona, v drugih časih in naklonih pa se na njenem mestu uporabljajo izražene oblike glagola *быть*, pri čemer mora imenski del predikativa stati v orodniku. *Серёжа – студент* (sln. *Serjoža je študent*), *Серёжа был студентом* (sln. *Serjoža je bil študent*), *Серёжа был бы студентом* (sln. *Serjoža bi bil študent*).

Sodobna ruščina za glagol *biti* v sedanjiku pozna naslednje oblike: ničto vez (нулевая связка), *есть* in *суть*.¹⁰ Zimmerling (2021: 278) pojasnjuje, da prvi dve obliki ne ločujeta med glagolsko osebo in številom, medtem ko oblika *суть* del naravnih govorcev uporablja le kot vez za tretjo osebo množine v znanstvenih in publicističnih besedilih. V primerih, ki zahtevajo uporabo ničte vezi, oblika *есть* pa ni mogoča, tam prav tako ni mogoča oblika *суть*. Avtor (s sklicevanjem na Apresjana 1996) (ibid.) razlaga, da se sicer glagolska oblika *суть* v sodobni ruščini domnevno ohranja le v vlogi vezi (ne pa kot polnopomenski glagol, o čemer je govoril tudi Apresjan), vendar je nabor kontekstov, ki dovoljujejo rabo te oblike, manjši kot za ničto vez ali *есть*.

BITI IN IMETI

Med glagoloma *biti* in *imeti* obstaja pomensko-skladenjska povezanost. Povezanost glagolov *biti* in *imeti* je Vidovič Muha (1998: 293) raziskovala preko izražanja prostorske umeščenosti; *biti* je prostorsko odprt in nedoločen, *imeti* pa prostorskost veže na posedovalca oz. posesorja. Pojasnjuje, da sta glagola v nad- oz. podpomenskem razmerju. *Biti* je temeljni glagolski primitiv, ki ne predvideva nadaljnje pomenske členitve. Slovarska razlaga zanj nima uvrščevalne pomenske sestavine, kar je razvidno iz tipa razlag v SSKJ (npr. *izraža navzočnost v stvarnosti*). Za pomen je značilna enovezljivost, na paradigmatski ravni pa se vzpostavlja sopomenskost z glagolom *obstajati*. Glagol *biti* lahko brez dodatnih opredelitev izraža zavzemanje prostora: *Nekdo/Nekaj je*. Gledano z vidika pomenskega okvira je torej primitiv *imeti* primitivu *biti* podrejen. Tudi ta izraža zavzemanje oz. zasedanje prostora; kaj/kdo zavzema prostor, kar je

¹⁰ *Есть* se navadno uporablja za izražanje poudarka, *суть* pa v določenih besedilih.

možno tudi kot glede na koga/kaj: *kaj/kdo* je od *koga/česa*, *kaj/kdo* je pri *kom/čem* oz. *kdo ima kaj* – ne nujno kot svojo lastnino (Vidovič Muha 1998: 316).

Globoka skladdenjsko-pomenska prepletenost med omenjenima glagoloma (*biti*, *imeti*) se je pokazala tudi pri pregledu pomenov v *Aktivnem slovarju ruskega jezika*, natančneje pri pomenu *быть* 3.1 ‘иметься’.¹¹ Povezanost se je pokazala pri prevodu primerov v slovenščino, npr.: *У Гегеля была большая библиотека* (sln. *Hegel je imel veliko knjižnico*); *У нее две квартиры в Москве* <антикварная мебель> (sln. *V Moskvi ima dve stanovanji* <starinsko pohištvo>); *У них пластиковые лыжи* <надувная лодка, мотороллер> (sln. *Imajo plastične smuči* <napihljiv čoln, skuter>); *У директора будет* <было> *для меня ровно пять минут* (sln. *Direktor bo imel* <*je imel*> *zame natanko pet minut*) ... Skoraj vse primere, navedene pod tem pomenom, ki se v ruščini izražajo z glagolom *biti*, bi v slovenščino nevtravno prevajali z glagolom *imeti*. Nekateri primeri pa so taki, da dopuščajo obe možnosti, npr.

У нее две квартиры в Москве → *V Moskvi ima dve stanovanji* ali *V njeni lasti sta dve stanovanji v Moskvi*

У нее впереди несколько бессонных ночей → *Pred sabo ima nekaj neprespanih noči* ali *Pred njo je nekaj neprespanih noči*

У наших детей было беззаботное детство → *Naši otroci so imeli brezskrbno otroštvo* ali *Za našimi otroki je brezskrbno otroštvo*.

VIDIK PREVAJANJA GLAGOLA *BITI* V LEPOSLOVNEM GRADIVU

Naša raziskava temelji na omejenem gradivu, na naključno izbranih odlomkih z glagolom *biti* iz romana *Pomladni dan* Cirila Kosmača¹² in njegovega prevoda v ruščino. Na primeru 47 krajših odlomkov smo poskušali ugotoviti, kaj stoji namesto glagola *biti* v primerih, kjer je ta uporabljen v zgolj enem jeziku. Pregledali smo pojavitve glagolov v izbranih odlomkih in njihovih prevodih. Izkazalo se je, da je v 87 % (celoto predstavljajo pojavitve glagolov *biti/быть* v pregledanih primerih) za glagol *biti* v slovenščini tudi v prevodu glagol *быть*, kar je mogoče pripisati sorodnostim med jeziki. V 66 % (tu celoto

¹¹ Pomen ‘imeti’ se v ruščini nevtravno izraža prav s konstrukcijo *есть у кого* (»*biti u koga*«).

¹² Ciril Kosmač, *Pomladni dan* (DZS, 2001) ter Ciril Kosmač, *Избранное*, (Moskva: Прогресс, 1976), prevod Jevgenija Ivanovna Rjabova.

predstavljajo zgolj primeri, kjer se glagol *biti/быть* pojavlja samo v enem od obeh jezikov) je glagol *biti* v izvirniku, v ruskem prevodu pa ne. V ruščini se za take primere pojavljajo naslednje prevodne rešitve:

* *je grobar – он гробы делаем* (glagol *delati* + samostalnik); glagol *biti* je v ruščini zamenjan s polnopomenskim glagolom *delati* v zvezi s samostalnikom, za izbiro je mogoče reči, da je posledica stilističnega posega prevajalke in precej vpliva na pomen. V slovenščini (*je grobar*) je prikazana stalnost poklica; medtem ko zveza v ruščini deluje nekoliko bolj priložnostno. Prevajalka se je za prevodno rešitev morda odločila zato, ker *могильщик* (grobar) v prenesenem pomenu v ruščini poimenuje tistega, ki 'ima uničujoč učinek na nekaj', nečemu »prinaša smrt«.

* *steza je ozka in prečka strmino – узенькая тропинка взбирается по крутому склону; rob je pameten – умный парень* (zveza pridevnika in samostalnika); v tem primeru predikacijo (v slovenščini) v ruščini nadomešča zveza z levim prilastkom. Tudi tu je mogoče reči, da se pomen nekoliko spremeni. V ruskem prevodu je morda lahko lastnost razumeti bolj priložnostno kot v slovenščini.

* *bom že – я сама* (pomožni glagol *biti* samo v slovenščini); pri zamolku je glagol *biti* pomožni in nastopa kot del zložene glagolske oblike ob odsotnosti polnopomenskega glagola. Ruski prevod pa prav tako napoveduje izpust polnopomenskega glagola (npr. *я сама могу* (zmorem sama)).

* *v njem je nekaj sanjskega, pretresujoče lepega in vabljivega – видение родины, мечтательное, неотразимо прекрасное и манящее* (sprememba diateze in precejšen pomenski poseg).

* *za pamet je zmeraj čas – для умного время всегда найдется* (uporaba povratnega glagola *найтись*); v ruskem prevodu je uporabljen povratni glagol *найтись* z oslabljenim pomenom; prevajalka je *pamet* spremenila v *pametnega* (človeka).

Za najbolj sistemsko prevodno rešitev bi lahko označili uporabo glagolskega para *biti – imeti* – glede na njuno skladijsko-pomensko povezavo in ostale prevode slovarskih zgledov je bila tudi najbolj pričakovana. Glagol *быть* se v določenih konstrukcijah v slovenščino prevaja z glagolom *imeti*. To so tiste, ki v sodobni ruščini izražajo svojilnost, prvotno pa so pomenile 'nahajanje v bližini', torej v pomenu 'biti v bližini'. Zaradi svojilnosti jih v slovenščino največkrat prevajamo z glagolom *imeti*. Kljub sorodnosti gre pri slovenščini in ruščini za dva različna jezikovna sistema, z različnimi izraznimi možnostmi,

kar se odraža v drugačnih jezikovnih konstrukcijah. Nekatere razlike, ki se pojavljajo, je težje natančno opredeliti, ker so posledica prevajalkine odločitve oz. stilistike, ki jo prevajalec izrablja, da v ciljnem jeziku doseže podoben jezikovni učinek kot v izvorniku. Zato lahko pride tudi do večjih pomenskih posegov.

SKLEP

Slovenski glagol *biti* in ruski glagol *быть* sta večpomenska, zaradi svoje elementarnosti pa sta v jezikovni rabi zelo pogosta v obeh jezikih. Imata tri glavne vloge: polnopomensko, vlogo slovnične vezi in vlogo dela zložene glagolske oblike. S skladijsko-pomenskega vidika je glagolu *biti* najbližji *imeti*, kar je razvidno iz prevajanja nekaterih konstrukcij, predvsem *У кого (есть) что*, iz ruščine v slovenščino. Na analiziranem primerku leposlovnega gradiva so preverjene vse glavne vloge glagola *biti*: polnopomenska, vezna in vloga pomožnega glagola. Raziskava je razkrila načine uresničitve glagola v obeh jezikih, njune skladijske in pomenske lastnosti ter primere rabe. Pokazale so se nekatere bistvene podobnosti in tudi razlike; SSKJ2 na prvem mestu oz. kot osnovni pomen glagola *biti* navaja polnopomenski 'obstajati', AS pa ima za osnovni pomen vezni (ker je glede na rabo najpogostejši), pomen 'obstoja' pa šele na četrtem mestu. Oba jezika imata *biti* in *быть* kot slovnično vez, vendar v ruščini ni vedno izražena, pozna namreč pojav t. i. ničte vezi, ki se pojavlja le v povednem naklonu sedanjika, v drugih časih in naklonih pa se premenjuje z izraženo obliko glagola *быть*. Naj tu omenimo še tvorbo preteklika v ruščini, ki se tvori brez pomožnega glagola *biti*, zato zahteva osebni zaimek oz. osebek.

REFERENCE

- Апресян, Юрий Д. (ur.) 2014. *Активный словарь русского языка (AS)*. Том 1. А-Б. Москва: Языки славянской культуры. [Aprėsjan, Jurij D. (ur.) 2014. *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka (AS)*. Том 1. А-В. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.]
- Апресян, Юрий Д. (ред.) 2010. *Перспект активного словаря русского языка*. Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН. [Aprėsjan, Jurij D. (red.) 2010. *Prospekt aktivnogo slovarja russkogo jazyka*. Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN.]

- Циммерлинг, Антон В. 2021. Суть и есть. V: И. М. Ладыженский, М. А. Пузина (ur.). *Sub specie aeternitatis. Сборник научных статей к 60-летию Вадима Борисовича Крысько*. Москва: Азбуковник. 278–291. [Zimmerling, Anton V. 2021. Sut' i est'. V: I. M. Ladyženskij, M. A. Puzina (ur.) *Sub specie aeternitatis. Sbornik naučnyh stat'ej k 60-letiju Vadima Borisoviča Krysko*. Moskva: Azbukovnik. 278–291.]
- Kosmač, Ciril. 2001. *Pomladni dan*. Ljubljana: DZS.
- Космач, Цирил. 1976. *Избранное*. Москва: Прогресс. [Kosmač, Ciril. 1976. *Izbrannoe*. Moskva: Progress.]
- Летучий, Александр Б. Нулевая связка. Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики. На правах рукописи. М., 2018. [Letučij, Aleksandr B. Nulevaja svjazka. Materialy dlja proëkta korpusnogo opisanija russoj grammatiki. Na pravah rukopisi. M., 2018.] <http://www.rusgram.ru/>
- Merše, Majda. 2017. Raba glagola biti sem v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 23/2: 211–227.
- Pereltsvaig, Asya. 2007. *Copular sentences in russian: A Theory of Intra-Clausal Relations*. Dordrecht: Springer.
- Sitar, Jera. 2021. Skladijsko-pomenske zmožnosti glagola biti v slovenščini in ruščini. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. (SSKJ2) 2014. www.fran.si
- Toporišič, Jože. 1980. O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu biti). *Linguistica* 20/1: 151–167.
- Toporišič, Jože. 2004. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada. 1998. Pomenski preplet glagolov *imeti* in *biti* – njuna jezikovnosistemska stilistika. *Slavistična revija* 46/4: 294–323.
- Vidovič Muha, Ada. 2013. *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Žele, Andreja. 2001. Vezljivost kot pomensko- in strukturoskladijski pojav. *Slavistična revija* 49/3: 138–161.

Prispelo januarja 2023, sprejeto februarja 2024.

Received January 2023, accepted February 2024.

ZAHVALE

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARIS.

POVZETEK

PRIMERJAVA GLAGOLA BITI V SLOVENŠČINI IN RUŠČINI

V prispevku obravnavamo glagol *biti* v slovenščini in glagol *быть* v ruščini. Posvečamo se njenemu pomenskemu opisu, kot ga je mogoče razbrati iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika in Aktivnega slovarja ruskega jezika. Skladenjsko-pomenski preplet glagolov *biti* in *imeti* je predstavljen na osnovi primerjav med določenimi jezikovnimi konstrukcijami v ruščini in slovenščini. Vloga glagola kot slovnične vezi nas zanima predvsem z vidika ničte vezi, pojava v ruščini, ko se v povednem naklonu sedanjika vez opušča, v drugih časih in naklonih pa se premenjuje z izraženo obliko glagola *быть*. Na koncu prispevka predstavljamo izsledke analize posameznih odlomkov iz leposlovnega gradiva – romana *Pomladni dan* v slovenščini in njegovega prevoda v ruščino. Večinoma se izvirnik in prevod ujemata: slovenska konstrukcija vsebuje glagol *biti*, ruski prevod pa glagol *быть*. Opazili smo nekaj neujemanj, ki so na eni strani posledica jezikovnih zakonitosti posameznega jezika, na drugi pa prevodnih rešitev, ki so prevajalčeva odločitev.

COMPARISON OF THE VERB BITI (TO BE) IN SLOVENIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

This article explores the verb *biti* in Slovenian and the verb *быть* in Russian. It focuses on their semantic descriptions as derived from the Dictionary of Standard Slovenian Language and the Active Dictionary of Russian. Syntactic-semantic interactions of the verbs *biti* and *imeti* are illustrated on the basis of a comparison of certain linguistic constructions in Russian and Slovenian. The role of the verb as a grammatical link is of particular interest to us in the context of the zero copula, a phenomenon in Russian in which the link is omitted in the indicative mood in present tense, but is replaced by the expressed form of the verb *быть* in other tenses and moods. The final part of the article presents the results of the analysis of some examples from literary fiction, the novel *Pomladni dan* in Slovenian and in its Russian translation. In most cases, there is a correspondence between the Slovenian construction (containing the verb *biti*) and the Russian translation (containing the verb *быть*). We have identified some discrepancies which arise, on the one hand, due to the linguistic characteristics of the respective languages, and on the other, due to the solutions chosen by the translator.